

Ajalugu, ajaloo uurimine, ajaloo kirjutamine ja ka „ümbekirjutamine“ oli ja on praegugi põletavaim teema. Teades Eerik-Juhan Truuväli ajalooarmastust, tehkem väike ekskursst tema ellu siinkõneleja meenutuste läbi. Meie kooskäidud teedel on päris mitu erinevat aega.

Esimene, aastad 1979-1990

Oli 1979. aasta juuni lõpp, kui Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudi kaadriosakonda sisenes pikk, punakasblondide juustega härra. Päkapiku-kasvuliste ajaloolaste hulgas üllatav vaatepilt. Mees nagu kangelane heast vesternist, nagu Clint Eastwood. 10. juulist sai ajaloohuvilisest juristist sotsialismiperioodi ajaloo sektori vanemteadur. Üsna kiirest kujuneb omamoodi vennaskond, keda majas pireke irooniliselt kutsuti „sotsialismipoisteks“. Liidrirollis Eerik-Juhan. „Vaba mehe“ mõnus akadeemiline elu lõppes 1985. aasta jõuludest. Algas bürokraadi karjäär, nn. „prooviaeg“ teadusdirektori ajutise asetäitjana. Siitpeale, kuni 1990. aasta alguseni teadussekretäri ja seejärel teadusdirektorina, See oli meie esimese ühise tihedama koostöö aeg.

Nagu igas „korralikus“ kollektiivis oli nii Estonia puisteel kui ka Rütli tänaval intriige ja rivaalitsevaid grupe. Oli nii jahedat viisakust kui ka vaenulikke ütlemisi. Ometigi ei saa kunagised kolleegid väita, et juristiharidusega mees poleks juhina olnud ajaloolaste tööd ja elu korraldades tasemel. Tõsi. vahel oli ta oma nõudmistes eriti tüütu. Mõnigi kolleeg, kes oli kirjatöödega jännis, käis rohkem kui üks kord „pihil“. Kuid suurepärase suhtlejana suutis E.-J.T. mitmeidki sisetülisid lõpetada ja vaenutsevad pooled lepitada.

Iga ilu saab kord otsa. Estonia puisteel tihedalt koos olnud kollektiiv hajus Rütli tänava uute ruumide soppidesse. Siseintriigid viisid direktori vahetuseni. Vahetusid ka teadusdirektor ja teadussekretär. Meie teed viisid lahku. Järgmistel kahel ja poolel aastal ulatusid kõrvu teated tööst ülikooli õigusteaduskonnas ja vabariigi valimiskomisjonis. 1992. aasta 28.juuni rahvahääletuse (põhiseaduse referendumi) ajal kohtusime põgusalt Rahumäe põhikoolis.

Teine – aastad 1992-2000

6. oktoober 1992. Esimene taasiseseisvunud Eesti Vabariigi president oli valitud. ETV uudistes oli meeleolukas pilt, kuidas kaks pikka, sirget meest kõnnivad Nõmme mändide alt Lootuse puisteele. Üks neist sõidab Toompeale ametivannet andma. Teine ametivannet vastu võtma. On president. On Riigikogu. On valitus. On aeg ametisse kinnitada mitmed kõrged riigiametnikud.

Esmaspäeval, 1992. aasta 7.detsembri hommikul, VII Riigikogu I istungjärgul luges Tunne Kelam ette Vabariigi Presidendi otsuse ja esitas juhatuse nimel Riigikogule kolm eelnõud. Eesti Panga Nõukogu esimehe ametisse nimetamise kohta. Nimetada esimeheks Uno Mereste, Kaitseväe juhataja ametisse nimetamise kohta. Nimetada kaitseväe juhatajaks Aleksander Einseln. Ja õiguskantsleri ametisse nimetamise kohta. Nimetada õiguskantsleriks Eerik-Juhan Truuväli.

Järgmise aasta jaanuaris, Riigikogu II istungjärgul oli esimesel lugemisel „Õiguskantsleri ametisse nimetamise seaduse eelnõu“. Kell 10.21 kutsus Riigikogu esimees kõnepulti Eerik Juhan Truuväli. Järgnes küllalt tuline dispuut. Kümneminutilise vaheaja järel pandi seaduseelnõu salajasele hääletusele. „...ettepaneku poolt on 41 Riigikogu liiget, vastu on 39, 2 jääb erapooletuks. Seadus on vastu võetud.“ Ülo Nugis pööras haamrit ja võttis hääletustulemused kokku. Nõndaks. Napp, aga kindel võit.

Neljapäev 17.juuni. Väike raadio lauanurgal mängis. Kell 10.00 avas Tunne Kelam Riigikogu täiskogu istungi. Kohal oli 73 Riigikogu liiget. Puudus 28. Päevakorra esimene punkt -õiguskantsleri ametivanne. Kõlab tuttav bariton: „Härra eesistuja, lugupeetavad Riigikogu liikmed! Töotan jääda ustavaks eesti rahvale, Eesti Vabariigile ja tema põhiseaduslikule korrale ning oma südametunnistuse järgi, kooskõlas põhiseaduse ja seadusega täita erapooletult kõiki neid kohustusi, milleks amet mind kohustab.“ (Aplaus) Uudis kuulatud. Riigiasjas riigiasjadeks. Igapäevatöö - „Eesti rahvakultuuri leksikoni“ käsikirja korrektuur ootas.

Mõni päev hiljem helises telefon. Ametisse vannutatud õiguskantsler kutsus lõunale. Rütli tänavale, Ajaloo Instituudi ette vuras auto. Noor, kena sohver viis „proua“ Toompeale. Praegugi kõlab kõrvus „Arrmas proua Jakobson!“ (Just mitmekordse „R-ga“ Kõrge sõltumatu riigiametnik palus „kätt ja südant“ – tulla tema ametkonda tööle -. õiguskantsleri abiks.

Kakskümmend kaks ja pool aastat ajalooinstituudis. Äsja sai doktor Ants Viiresega peetud uute ühistööde plaane. Nüüd jääks kõik pooleli. Ärev ja murelik suvi.

2. august. Täiesti uus elu Tõnismäel kunagise partei ajaloo instituudi ruumes. Kõik oli harjumatu ja võõras. Räämas ruumid, mida haldusjuht asus kiirkorras remontima. Elu-olu omamoodi kohvrite otsas. Oli arvuti, üks ja ainus. Esialgu oli ametkonnas 16 inimest, neist 8 nõunikku-juristi. Kohe algas tihe suhtlus valitsuse ja Riigikoguga. Harjumatu arvutitöö ja esialgu ka võõras juriidiline keel. Augustis ja septembris tulid Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kohtukolleegiumis kuulamisele õiguskantsleri esimesed taotlused, mis puudutasid Ida-Virumaad: Narva Linnavolikogu otsus suhtumisest välismaalaste seadusesse (28.06.1993) ja Sillamäe linnavolikogu otsus 1993. aasta 30 juuni miitingust osavõtnute juhendite täitmisest. Riigikohus rahuldab õiguskantsleri taotlused ja tunnistab mõlemad aktid kehtetuks.

27. augustil tegi õiguskantsler Riigikogule esimese ettepaneku – politseiseaduse muutmise ja täiendamise seaduse II osa lg 4 (RT 1993, 20, 355) kooskõlla viimiseks põhiseadusega. Riigikogu ettepanekut arvesse ei võtnud ja 7. oktoobril pöördus õiguskantsler Riigikohtusse. 12. jaanuaril 1994.a. rahuldab kõrge kohus õiguskantsleri taotluse. Otsus on lõplik ja ei kuulu edasikaebamisele. Ometi ei lähe kõigi kohtusse esitatud taotlustega nii hästi. Riigikogu töökorraseduse § 7 lg 1 kehtetuks tunnistamise taotlus rahuldatakse osaliselt. Tallinna Linnavalitsuse otsuse sõidukite tasulisest parkimisest jäi rahuldamata taotluse aluse äralangemise tõttu. Nimelt tühistas linnavalitsus vaidlusaluse määruse vahetult enne Riigikohtu istungit.

Õiguskantslerite pöördumisi Riigikohtusse vaatles oma 2011. aastal kaitstud magistritöös üks õigusteaduskonna üliõpilane, Kahjuks domineeris töös „Õiguskantsleri arvamused põhiseaduslikkuse järelevalve asjades 1993-2010“. statistika. Võib loota, et selle teema sisulisema analüüsiga tegeleb edaspidi keegi põhjalikumalt.

Õiguskantsleri esimese ülevaate seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu ning kohalike omavalitsuste õigusloovate aktide kooskõlast põhiseaduse ja seadustega Riigikogus on omamoodi õigusteaduslik loeng rahvaasemikele. Nüüd aastate takka ettekande teksti lugedes on kõik selge. Aga siis? Hullel kui hiina keel. Ent inimene harjub kõigega. Tulevad uued ettepanekud ja uued ettekanded Riigikogule, ka uued pöördumised Riigikohtusse. Prokuratuurist saavad materjalikuhjad saadikupuutumatus ära võtmiseks. Tulevad

iganädalased valitsuse istungite materjalide virnad. Nõunikud saavad materjalid analüüsimiseks ja nn ümarlauas valmistatakse ette õiguskantsleri esinemised valitsuse istungitel. Mitu pead on mitu pead. On ametkonnaski eriarvamusi, kuid kindlakäeline juht ei lase intriigidel üle pea kasvada. Esimestel aastatel oli ametkond nagu suur pere, mida õiguskantsler hoiab oma leebel kuid kindlal käel ohjes.

Üsna pea luuake tihedad sidemed üle-lahe ametivenna ja ombudsmani ametkonnaga. Õiguskantslerite Jorma S. Aalto ja Paavo Nikulaga kujunesid tihedad töösidemed. (Paavo Nikula pidas õigusteaduskonna magistriõppe üliõpilastele loengu, kui me E.-J.T. olime ametkonnas eemaldunud ja töötasime Õigusteaduskonnas.) Tänu neile sõbrasidemetele saime mitmeid tarku ja sümpaatseid kaasteelisi. Tihe suhtlus oli Soome õiguskantsleri estofiilist kantseleiülema Klaus Helminen ja Soome aseombudmani Pirkko K. Koskineniga. Temaga koostöös toimus 1995. aasta mais Elva lähedal. Soome, Eesti, Leedu ja Läti õigusteadlaste inim- ja kodanikuõiguste konverents Tavaks said vastastikkused külaskäigud ja ühisseminarid. Nende kohtumiste säravaim persoon oli EJT.

17.juuni 2000. Taasiseseisvunud Eesti esimese õiguskantsleri ametiaeg sai läbi. President Lennart Meri ei esitanud uut kandidaati kõrge sõltumatu riigiametniku kohale. Võibolla ta lootis, et senine õiguskantsler jätkab ka teisel ametiajal. Olid ju tema ja E.-J.T suhted omapärased. Krooniline hilineja Meri armastas toonitada, et õiguskantsleri järgi võib kella õigeaks seada. Nad mõlemad oli omamoodi showmen'id Kui kohtumisele jõuti enne kokkulepitud aega, tiirutas õiguskantsleri auto nii kaua Kadrioru pargis kastanite all ringi kuni saabus minuti pealt õige aeg presidendi ametiruumidesse siseneda.

Lahkus kõrge sõltumatu riigiametnik. Oli ette valmistatud Soome kolleegide külaskäik Eestisse. Meeleolukas ringreis tehtud. Ees oli järjekordne murelik suvi. Teatasin lahkumisest, sest pole teada, kes „pärib trooni“, kellega koos tuleks edasi minna.

Kolmas 2000-2010 ja edasi kuni 25. juunini 2019

Kaarli puisteel toona sihtasutusena tegutsenud Õigusinstituudis ootas/lootis professor Eerik-Juhan Truuväli, et meie koostöö jätkub. Nüüd juba kõrgkoolis. Taaskord oli kõik uus ja võõras. Ümberringi hulk noori toredaid inimesi. Paljud õppejõud olid endised kolleegid ametkonnast. Ent kõik pole kuld, mis hiilgab. Mõtlematud otsused viisid senini päris edukalt töötanud sihtasutuse pankroti äärele. Algasid maakuulamised ülikooli õigusteaduskonnaga ühinemiseks.

Kuum ja tolmune 2002. aasta suvi. Paralleelselt õigusinstituudi üliõpilaste ülikooli üliõpilasteks vormistamisega oli meie ühistööks raamat. Mitte lihtsalt raamat, vaid põhiseaduse kommenteeritud väljaanne. Palju autoreid, palju eriarvamusi. Taas võib imetleda peatoimetaja taevalikku rahu ja kannatlikkust erimeelse ja isepäise autorite hulga ohjamisel. Hoolimata kõigist karidest saab suur töö valmis. Toonase koostöö ilmestamiseks üks 2002.aasta jaanuarist säilinud kirjake – „Auset pr Anne Jakobson! Palun lööge see tekst arvutisse. §78 puhul on see erinevus, et alguses ei löö kogu §-i teksti, vaid punktide kaupa, millele kohe järgneb kommentaar. Osad punktid kommenteerivad teised (nt. p. 1-5 jne), mis tuleb hiljem vahele „sokutada“. /Peaks tooma v. saatma pr. Ülle Madise/. § 79 puhul aga läheb kohe kogu tekst ja lõigud tulevad kohe kommentaaridena (nt. p.1; p. 2 jne). See on siis näiteks kaks erinevat esitlusviisi, mille osas teeme otsuse jaan. lõpul. Loodan hiljemalt kolmapäev ühendust võtta! Parimat soovides Teie E.J.Truuväli 13.01.'02“

Põhiseaduse kommenteeritud väljaande sissejuhatuses, kus antakse lühiülevaade põhiseaduse ajaloost on omamoodi eelviide järgmisele ühistööle Tsiteerin: „Riigi teke peab olema juriidiliselt vormistatud. Ajalugu pakkus meile selleks võimaluse alles 20. sajandil. Eesti esimene põhiseadus võeti vastu 15. juunil 1920.a.a Kuid juba enne seda oli vastu võetud riigiõiguslikke akte, mis oma olemuselt täitsid põhiseaduse rolli, määrates kindlaks Eesti riikluse alused“ (PS kommenteeritud väljaanne, lk. 17)

Oleks aeg alustada memuaaridega?! Ei veel! Järjekordseks elutee tähtpäevaks võiks/peaks/tuleks koostada ja trükiks ette valmistada ammu kogutud dokumentide ja materjalide kogumik. Tööd autoril, tööd abilisel. Veebruari lõpp 2008. Luksuslik väljaanne „Põhiseaduse teel“ on valmis.

„...materjali valikul ja kommenteerimisel on peateljeks Eesti riiklik iseseisvus – selle saavutamine, teostamine – kaotamine ja taastamine n.ö. kõikvõimalikes vastukäimistes; Eesti riikliku korralduse käsitlustes ja ka teostamise praktikas on võidelnud erinevad ideoloogiad ja neid kandvad poliitilised jõud – kommunistlikult meelestatud kaasmaalased, vaenulikult, neutraalselt või teatud tingimustes toetavalt suhtunud välisjõud (riigid, riikide blokid, Saka-Vene ühishuvidest tulenevad dramaatilised aktsioonid). Midagi ei ole teha; ajalugu ei ole kunagi üksnes meie oma, vaid ühine ja vastuoluline. Suur vastasseis on oma rägemas vormis kestnud kauem kui meie kahe perioodi iseseisvus kokku.“, kommenteerib autor. (15-16)

Kuigi nii kolleegid kui õpilased ootasid mõisteõpikut, ülevaadet islami ja hiina riigiõigusest ja filosoofiast. Kindlasti mälestusteraamatut ja Riigikogus vastatud arupärimiste analüüsi. Jäid need kirjutamata. Aeg sai otsa.

Nüüd professor E.-J. Truuvälis. Meie Kaarli puisteel koos töötamise aegu ja koostegutsemist iseloomustab ühe 2003. aastal lõpetaja repliik lõpuaktusel: „Professor Truuvälil ja teil on omapärane huumorimeel ja teravad naljad!“ Need olid ajad, kui üliõpilastööde ebaõnnestumisi võis avalikult teatavaks teha ja kommenteerida. Samas ei lõppenud õppetöö mitte alati auditooriumist lahkumise järel. On hästi meeles, üks noormees kellel oli mure mõisteõpetusega – õiguse entsüklopeediaga. Ta käis reedeti, professori vastuvõtuajal „tükke üles ütlemas“. „Eraõpet“ kroonis edu. Noormees sai hindeks „hea“ ja lõpetas mõne aasta pärast edukalt stuudiumi. Viimast lihvi õpitule said keskpärase teadmistega tudengil veel ka eksamil, kui professor pidas vajalikuks segaseks jäänud küsimusi selgitada ja täpsustada .

Toona olid magistriõppes nn. 4+2 tudengid, kes peale väitekirja kaitsmist said magister iuris'e kutse. Konstitutsiooniõiguses ja õigusteoorias olid toona suulised eksamid. Juhtus, et mõni õppur saabus eksamile kehvapoolsete teadmistega „mütsiga lööma“, oli professoril karm kommentaar: „Magistriõppe üliõpilastele ei pane ma mitte kunagi kolme. Õppige veel ja tulge uuesti.“ Kui keegi sõandas kodutöö tegemata jätmist vabandada, et internetis seda teavet ei olnud, järgnes mürgine kommentaar – kas kõik Tallinna raamatukogud on maha põlenud. Eerik-Juhan Truuväli oligi rohkem raamatuusku, arvuti jäi tülikaks võõraks. Sellele viitab ka PS kommenteeritud väljaande ettevalmistamisel saadetud kirjake.

Missugune oli Eerik-Juhan Truuväli ülemuse ja kaasteelisenä? John Steinbeck kirjutab oma „Tusameele talves“: „On saatus või õnn või midagi niisugust, millest sõltuvad juhused“. See juhuslik 1979. aasta juunipäev viis mind kokku targa, hooliva, abivalmis, kaasteelisi arvestava ja toetava inimesega. Otse loomulikult ei olnud mitte kõik koos töötatud päevad pilvitud

(üks lust ja lillepidu). Ent usun, et meie pikaajalise koostöö pandiks oli vastastikune lugupidamine ja küünarnukitunne.

Minu arvates iseloomustab Eerik-Juhan Truuväli - ülemust ja kaasteelist üks Gustav Suitsu nelikvärss: „Kellele antud on paista kui päikene, paistku see päiksena üle maa! Kellele kästud on lüüa kui äikene, löögu siis valjult ja armuta!“